

ŁUKASZ CZUMA

ZASADA POMOCNICZOŚCI A PROBLEMY ROLNICTWA W PRL*

WSTĘP

Niniejsza praca ma odpowiedzieć na pytanie: czy zasada pomocniczości realizuje się /weryfikuje się/ pozytywnie w rolnictwie krajów socjalistycznych, to znaczy, czy lepiej się sprawdza dla instytucji rolniczych państwowych, czy dla inicjatywy prywatnej w rolnictwie?

Pojęcie instytucji państwowych w rolnictwie obejmuje: państwowe gospodarstwa rolne, rolnicze spółdzielnie produkcyjne i kółka rolnicze. Natomiast pod pojęciem inicjatywy prywatnej w rolnictwie rozumie się indywidualne gospodarstwa chłopskie, czyli rodzinne gospodarstwa rolne.

Problem ten będzie rozpatrywany w oparciu o dane dotyczące rolnictwa jednego z krajów socjalistycznych, a mianowicie rolnictwa w PRL.

OKREŚLENIE ZASADY POMOCNICZOŚCI W ENCYKLIKACH PAPIESKICH

51. Trzeba na samym początku postawić zasadę, że w dziedzinie życia gospodarczego należy uznać pierwszeństwo prywatnej inicjatywy poszczególnych ludzi, działających bądź jednostkowo, bądź też w ramach różnego rodzaju zrzeszeń tworzonych dla osiągnięcia wspólnych korzyści.

52. Z przyczyn, wyjaśnionych już przez Naszych Poprzedników, powinny jednak w te sprawy interweniować władze państwowe, aby zapewnić odpowiedni wzrost produkcji, dóbr materialnych, który by prowadził do rozwoju życia społecznego, a przez to także do pożytku wszystkich obywateli.

53. Ta zaś interwencja państwowa, która polega na popieraniu, pobudzaniu, koordynacji, pomocy i uzupełnieniu podejmowanych inicjatyw, powinna się opierać na zasadzie pomocniczości, tak sformułowanej przez Piusa XI w encyklice "Quadragesimo Anno": "Obowiązuje jednak niewzruszenie ta podstawowa zasada filozofii społecznej, której nie można ani naruszyć, ani zmienić, że jak nie wolno odbierać poszczególnym ludziom i powierzać społeczności tego, co mogą oni wykonać z własnej inicjatywy i własnymi siłami, tak byłoby krzywdą, a zarazem niepowetowaną szkodą i zaburzeniem należytego ładu społecznego, jeśliby większe i nadrzędne społeczności przejmowały te zadania, które mogą skutecznie wykonać mniejsze zrzeszenia niższego rzędu. Wszelka bowiem działalność społeczna winna w swym założeniu i z samej swej natury wspomagać członków społeczności, nigdy zaś nie niszczyć ich ani nie wchłaniać" /QA 79/.

Jan XXIII. Encyklika "Mater et Magistra" /15 V 1961 r./
 Nakłady i wyniki w gospodarstwach rolnych w PRL: w gospodarstwach kontrolowanych przez państwo i w gospodarstwach indywidualnych /1979/ r./

Tabela 1.

Nakłady	Gospodarstwa państwowe	Gospodarstwa indywidualne
1	2	3
1. Ziemia		
a/ użytki rolne /w %/:		
w 1979 r.	31,7	68,2
w 1970 r.	24,8	75,1
b/ powierzchnia użytków rolnych /w %/ faktycznie ¹ zagospodarowana	25,0	75,0
2. Pracownicy		
	b.d. ²	b.d.
3. Nakłady kapitałowe		
a/ nakłady inwestycyjne /w %/ ogółu nakładów w rolnictwie ³	69,6	30,4
b/ nakłady inwestycyjne /w zł/ na jeden hektar użytków rolnych	9 978 /PGR/ 18 595 /SP/	2237
c/ liczba traktorów w rolnictwie /w %/	42,42	57,58

c.d. tab. 1.

	1	2	3
d/ zużycie nawozów sztucznych i wapniowych /w przeliczeniu na czysty składnik/, w kilogra- mach, rocznie na jeden hektar użytków rolnych		307,6	150
e/ sprzedaż pasz:			
zboża pastewne /w %/		60,60	39,40
mieszanki paszowe /w %/		37,36	62,64

Źródło: "Rocznik statystyczny GUS". Warszawa 1980 s. 213, 256, 257, 260, 261, 263 oraz własne obliczenia z tych danych.

Wyjaśnienie odnośników w tablicy 1:

- 1 Faktycznie użytkowana powierzchnia: oznacza to, że PGR nie potrafią zagospodarować całości przejmowanych ziem i dzierżawią te ziemie rolnikom indywidualnym. Chodzi o procedurę, która się zaczęła w latach siedemdziesiątych: państwo przejmuje ziemię od gospodarzy starszych, za tak zwaną rentę, zresztą bardzo niską, później samo nie potrafi tej ziemi zagospodarować i oddaje w dzierżawę rolnikom indywidualnym.
- 2 Trzeba tu dodać, że liczba pracowników na 100 ha użytków rolnych jest nieco wyższa w państwowych gospodarstwach niż w gospodarstwach indywidualnych. Ponadto w indywidualnych gospodarstwach rolnych pracują często ludzie starsi, w wieku poprodukcyjnym, natomiast w państwowych gospodarstwach rolnych i rolniczych spółdzielniach produkcyjnych pracują ludzie w wieku produkcyjnym /gdyż w PGR i SP dostaje się emeryturę po osiągnięciu odpowiedniego wieku. A więc i liczba i jakość pracowników na 100 ha użytków rolnych jest lepsza niż w gospodarstwach indywidualnych.
- 3 Zaznaczyć trzeba, że złotówka jest złotówce nierówna w wypadku obliczeń dla gospodarki rolnej państwowej i indywidualnej. Chodzi o to, że ceny zbytu produkcji przemysłowej są niższe dla gospodarstw rolnych państwowych, a wyższe dla gospodarstw rolnych indywidualnych /prywatnych/. Na przykład: w roku 1979 państwowe gospodarstwa rolne kupowały traktor po tak zwanych cenach fabrycznych /koszt produkcji plus niewielka marża/, czy-

li po 75 tys. zł, natomiast indywidualne gospodarstwa rolne taki sam traktor kupowały po innych cenach zbytu, mianowicie obciążonych podatkiem obrotowym. W tym drugim wypadku cena traktora wynosiła 210 tys. zł. Ten dwojaki system cen odnosił się zresztą nie tylko do traktora, ale także i do innych narzędzi produkcji dla rolnictwa. Należałoby więc odpowiednio zrównać i przeliczyć nakłady inwestycyjne państwowych gospodarstw rolnych i indywidualnych gospodarstw rolnych. Po takim wyrównaniu obliczeń nakłady inwestycyjne na jeden hektar użytków rolnych wykazałyby jeszcze większe różnice na niekorzyść gospodarki rolnej indywidualnej.

Tabl. 2.

Wyniki produkcji rolnej	Gospodarstwa państwowe	Gospodarstwa indywidualne
1	2	3
Zbiory czterech zbóż /w %/	22,9	77,1
Powierzchnia zasiewów czterech zbóż /w %/	23,6	76,4
Zbiory ziemniaków /w %/	9,2	90,8
Powierzchnia zasiewów ziemniaka /w %/	9,27	90,73
Zbiory buraków cukrowych /w %/	21,8	78,2
Powierzchnia zasiewów buraka cukrowego /w %/	25,9	74,1
Powierzchnia sadów /w %/	13,96	86,04
Zbiory owoców z drzew /w %/:		
jabłka	12,81	87,19
grusze	0,48	99,52
śliwy	3,03	96,97
wiśnie	4,01	95,99
czereśnie	3,14	96,86
morele, brzoskwinie, orzechy włoskie	0,77	99,25
Zbiory owoców jagodowych /w %/:		
truskawki	1,92	98,08
maliny	0,81	99,09
porzeczki	2,51	97,49
agrest	1,72	98,28

c.d. tabl. 2.

	1	2	3
Zbiory warzyw gruntowych /w %/:			
kapusta		7,8	92,2
cebula		5,6	94,4
marchew		9,15	90,85
buraki czerwone		8,5	91,5
ogórki		4,72	95,28
pomidory		4,82	95,18
Zbiory warzyw z upraw pod osłonami /w %/		30,6	69,4
Produkcja miodu /w %/		2,74	97,26
Produkcja jaj /w %/		6,7	93,3
Produkcja mleka /w %/		14,81	85,19
Produkcja wełny /w %/		38,51	61,49
Drób na 100 ha użytków rolnych /w szt./	114		631
Konie - " -		0,91	12,7
Owce - " -		32,1	19,0
Powierzchnia pastwisk /w %/		32,3	67,7
Ilość owiec /w %/		36	64
Bydło na 100 ha użytków rolnych /w szt./	73,3		67,1
w tym: krowy		17,6	36,6
Trzoda chlewna na 100 ha użytków rolnych /w szt./		122,8	108,1

Źródło: "Rocznik statystyczny GUS". Warszawa 1980 s. 213, 223, 227, 222, 228, 231, 230, 214 oraz własne obliczenia danych z tych stron.

Interpretacja danych zawartych w obu tabelach

1. Państwowe gospodarstwa rolne, spółdzielnie produkcyjne i kółka rolnicze są uprzywilejowane pod względem czynnika ludzkiego, jak również pod względem kapitałowym i inwestycyjnym, od wielu lat, w porównaniu z gospodarstwami rolnymi indywidualnymi. Można również przypuszczać, że na ogół państwowe gospodarstwa rolne posiadają gleby lepszej jakości.

2. Wyniki produkcyjne są natomiast na ogół gorsze w państwowych gospodarstwach rolnych niż w gospodarstwach rolnych indywidualnych. Różnice te są następujące:

a/ nieco lepsze zbiory /nieco wyższa wydajność z hektara/ stwierdza się w przypadku zbioru 4 zbóż, ziemniaków i buraków cukrowych w gospodarstwach indywidualnych;

b/ olbrzymie różnice na korzyść gospodarki rolnej indywidualnej zauważa się w zbiorach owoców z drzew /wyjątek stanowią jabłka/ i owoców jagodowych, jak również warzyw gruntowych /tu wyjątek stanowią uprawy warzyw spod osłon, które wymagają dużych nakładów kapitałowych, na co nie stać właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych;

c/ nieproporcjonalnie wyższa jest w gospodarstwach indywidualnych produkcja miodu, jaj, mleka i drobiu. Należy dodać, że w statystykach państwowych nie wyróżnia się w produkcji państwowych gospodarstw rolnych osobnej rubryki: produkcja z działek przyzagrodowych pracowników. Produkcja ta stanowi znaczny procent ogólnej produkcji wliczanej jako produkcja państwowa. Dla przykładu: W "Roczniku statystycznym GUS" z 1975 r. wyjątkowo podano osobno te dane; zbiory warzyw gruntowych w tysiącach ton - PGR, SP i KR - 182,2 tysiące ton /w tym z działek pracowników 71,7 tys. ton/. W gospodarstwach indywidualnych - 3315,9 tys. ton;

d/ koni na 100 ha użytków rolnych jest znacznie więcej w gospodarstwach indywidualnych niż państwowych, ze względu na znane trudności w nabyciu traktora przez gospodarstwa indywidualne;

e/ na 100 ha użytków rolnych w państwowych gospodarstwach rolnych jest więcej owiec, trzody chlewnej i bydła /ze względu na olbrzymie nakłady w tej dziedzinie, dokonywane przez państwo, nieproporcjonalne do nakładów w tej dziedzinie w gospodarce chłopskiej/. W państwowych gospodarstwach rolnych jest natomiast dużo mniej krów niż w gospodarstwach indywidualnych.

Dodać trzeba, że państwowe gospodarstwa rolne to są dawne gospodarstwa prywatne, ale większe, upaństwowione w latach 1944-1945, w wyniku tak zwanej reformy rolnej. Do roku 1939 w Polsce niepodległej te większe gospodarstwa prywatne miały na ogół większą wydajność z hektara, niż gospodarstwa chłopskie /źródło: "Mały rocznik statystyczny". Warszawa 1939 s. 78-80/.

WNIOSKI

Zasada pomocniczości weryfikuje się pozytywnie w gospodarce socjalistycznej na korzyść gospodarki indywidualnej

w rolnictwie. Gospodarstwa rolne rodzinne, przy znacznie niższych nakładach kapitałowych niż gospodarstwa rolne państwowe, osiągnęły na ogół wyższe lub znacznie wyższe wyniki produkcyjne.

Teza głoszona w 1931 r. - a więc 55 lat temu - przez papieża Piusa XI, i podtrzymana w 1961 r. - a więc 25 lat temu - przez papieża Jana XXIII, weryfikuje się pozytywnie nawet w kraju socjalistycznym, nawet w gospodarce socjalistycznej - na przykładzie rolnictwa. Gospodarstwa rolne indywidualne są bardziej efektywne gospodarczo od państwowych gospodarstw rolnych, mimo uprzywilejowania przez państwo gospodarstw państwowych pod każdym względem.

W związku z tym można zaproponować wprowadzenie nowej zasady społecznej: zasady nieprzeszkadzania przez państwo inicjatywie prywatnej w rolnictwie, tam gdzie daje ona lepsze efekty gospodarcze. Obie zasady powinny działać; przede wszystkim zasada pomocniczości, a jeśli ona już nie działa ze względu na ideologię marksistowską, która preferuje gospodarkę państwową, lub ze względu na kryzys gospodarczy w PRL, gdy nie ma środków na rolnictwo indywidualne - to wówczas powinna zadziałać zasada nieprzeszkadzania w działalności indywidualnej w rolnictwie, działalności gospodarczej użytecznej dla całego społeczeństwa, a w dodatku bardziej efektywnej gospodarczo od gospodarki rolnej państwa socjalistycznego. Zasada nieprzeszkadzania powinna objąć również pomoc dla rolnictwa rodzinnego, z jaką pośpieszył Kościół w Polsce i instytucje na Zachodzie.

* Referat wygłoszony na sympozjum polsko-niemieckim w Kazimierzu nad Wisłą 26 VI 1986 r.

THE PRINCIPLE OF AUXILIARINESS
AND THE PROBLEMS OF AGRICULTURE
IN POLISH PEOPLE'S REPUBLIC

S u m m a r y

Referring to some statistical data the author proves that the principle of auxiliariness formulated in the '40s is being positively verified even in the socialist system as regards the agricultural sector. Individual farms are more efficient than state-run farms, even though the latter are privileged by the state.

Translated by Jan Klos